

77/925
Ov. DENSUSIANU

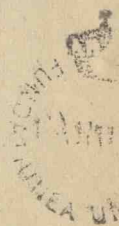
PĂSTORITUL LA
BASCII DIN SOULE

Extras din GRAI ȘI SUFLET, revistă
„Institutului de filologie și folclor”

BUCUREȘTI

1925

PĂSTORITUL LA
BASCII DIN SOULE

Inscr. A. 8.311

Ov. DENSUSIANU

PĂSTORITUL LA
BASCII DIN SOULE

Extras din GRAI ȘI SUFLET, revista
„Institutului de filologie și folklor“

BUCUREȘTI

1925

42164

CONTROL 1953

1961

MS.A.1007
pe 32/09

1956

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" București
Cota 40140XARIA

PASTORITUL LA
BASII DIN SOULE

B.C.U. Bucuresti

C42164

Nici etnografii, nici filologii nu au cercetat mai de aproape viața păstorească la Basci. Informații răzlețe le găsim în descrieri ale Pireneilor ori prin articole de reviste și ziare, dar un studiu amănunțit nu s'a dat încă, deși importanța lui ar fi trebuit recunoscută ¹, cu atât mai mult cu cât și în Pirenei viața de altădată, patriarhală, e tot mai mult amenințată să dispară — în câteva decenii modernizarea și-a arătat și acolo urmările ², astfel că va fi din ce în ce mai greu să se fixeze aspectele păstoritului base și să se reconstituască legăturile lui istorice.

Pe lângă interesul lor pentru etnografie, studiile asupra păstoritului la Basci, urmărite din punct de vedere lingvistic, ne-ar putea înlesni elucidarea problemei care a preocupat pe atîția învățați: originea acestui popor. Se știe cîte ipoteze au fost emise, și cele mai de multe ori fără nici un temei, după considerațiuni fantesiste, așa că întreaga problemă despre înrudirea Bascilor așteaptă să fie reluată după

¹ Ce săracă în această privință e literatura asupra Bascilor se poate vedea la J. Vinson, *Essai d'une bibliographie de la langue basque*, Paris, 1891, 1898.

² Încă din 1857, în cartea sa *Le Pays basque*, 199, Fr. Michel constata multe schimbări în traiul Bascilor; pentru obiceiuri și credințe dispărute sau rar păstrate, cf. W. Webster, *Les loisirs d'un étranger au Pays basque*, Chalon-sur-Saône. VIII.

metode mai sigure. Cum nu e locul să mă ocup aici de această chestiune — voi stărui asupra ei într'un viitor studiu —, mă voi mărgini pentru moment să relev ez că păstoritul se presintă la Basci cu așa caracter încît acesta pare să fie ocupațiunea lor străveche. Vieța de marinari pe care o due, cum se știe, o parte din ei ne dă mai puține indicii de ve-chime foarte îndepărtată, ori cît de caracteristică ar fi și ea în unele privințe. Termenii din limba marinarilor apar în general mai puțin obscure și ca împrumuturi a căror pro-veniență, adeseori destul de recentă, poate fi fixată prin com-parații cu limba unora sau altora dintre aceia cu care Bascii au venit în atingere de o parte și de alta a Pireneilor. Ter-minologia păstorească, foarte bogată — întrecînd chiar pe cea-laltă, destul de bogată și ea — se înfățișează, în schimb, ca mai adinec înrădăcinată în limbă, ca un substrat foarte ca-racteristic îndreptîndu-ne cele mai de multe ori spre ele-mentele primordiale ale lexicului basc și prezentînd, de aceea, un șir de probleme etimologice nelămurite pînă acum, ca însăși originea Bascilor. Păstoritul poate fi, astfel, conside-rat ca mai strîns legat de alcătuirea etnică a Bascilor¹.

Înțelegem atunci de ce el se reflectează foarte deseori și în folklorul basc. Nu găsim, e adevărat, ca la noi, multe poesii populare care să slăvească trailul la stîină² — folklorul

¹ Așa îl socotesc, de altmintrelea, aproape toți care au scris despre Basci; P. Haristoy, *Recherches historiques sur le Pays basque*, Bayonne-Paris, 1883, I, 203, spune: „Peuple pasteur....., le peuple basque a retiré de toute antiquité, comme il retire encore de nos jours, du bétail ses plus considérables revenus“; tot așa, O'shea, *La maison basque*, Bayonne, 1889, 75: „Le Basque a toujours été un peuple essentiellement pasteur“.

² Foarte răspîndit, și numit chiar „arie națională bască“, e cîntecul *Bortian artzaña eta* (după culegerea lui P. Lamazou, *Cinquante chants pyrénéens*, ed. a 2-a, Paris, 1874, e reprodus de P. Perret, *Les Pyrénées fran-çaises*, 1879-1882, II, 482); el sună în traducere astfel:

Păstor stînd la munte
Și nemulgînd oile,
Mîncînd și hînd bine,
Huzurînd acolo,

poetic base apare mai sărac, cel puțin cum s'a transmis pînă azi, poate și pentru că nu a fost mai bine explorat. Totuși vieța păstorească a dat subiecte, într'un fel ori altul, ver-surilor de inspirație populară, și uneori cu o notă satirică, pentru că Bascii arată o înclinare foarte pronunțată în acest sens. Satirisarea ciobanilor și la Basci nu are de ce să ne surprindă; ca și la noi¹, ea vine dela aceia care uneori, și cu deosebire mai tîrziu, s'au arătat ostili lor, pentru un motiv ori altul²; pe urmă, chiar ciobanii își rîd unii de alții, printre ei se găsește totdeauna cîte unul mai isteț ori mai rău de gură care să petreacă pe socoteala vre-unui tovarăș sărac de duh sau neîndemînic.

Proverbele ne duc și ele deseori spre mediul păstoresc; astfel cînd se zice: „du-te după capră și ai să rămii prin mărăcini“; „cine are noroc are și vite și hrană pentru ele“; „fugind de lup, am dat de urs“³. În colecția lui Oihenart, care ne dă aceste proverbe, e amintită și o zicătoare care

Nu ași dori de loc
Vieță mai tihnită.
Pe lume, de bună samă,
Nu-i nimeni mai mulțumit.

Ne amintește, întru cîtva, pe al nostru: „Măi, Mocane dela oi“. Nu este însă de luat mult în samă, pentru că nu este propriu zis de origine populară; e o compunere relativ tîrzie.

¹ V. *Vieța păstorească în poezia noastră populară*, I, 24.

² Despre o poezie care își rîde de ciobani știm bine cine e autorul ei; este cea publicată, sub titlul *Belhaudiko bortian*, de J. Sallaberry, *Chants populaires du Pays basque*, Bayonne, 1870, 332 (cf. Fr. Michel, *l. c.*, 412); și în ea se povestește cum niște oi care nu erau bine îngrijite de cioban au pornit la drum să-și caute alt stăpîn; Sallaberry ne spune într'o notă dela pag. 408 că ea a fost compusă de un improvisator, *koblakari*, bine cunoscut, Topet-Etchahun, și tot lui i se datorește cîntecul *O, laborari gachua* (Sallaberry, 181; Fr. Michel, 391), popular și el într'un fel, cu o strofă unde ciobanii sînt iarăși ironizați. Printre Basci se întînesc și azi mulți asemenea *koblakari*.

³ A. Oihenart, *Proverbes basques*, ed. a 2-a, Bordeaux, 1847, 7, 19, 63. Sînt cu deosebire numeroase proverbele în care se vorbește de lup v. pe lingă cele date de A. Oihenart și Azkue, *Dicc. vasco-esp.-franç.*, s *otso*); se vede și aici influența puternică a impresiilor din vieța la stîină.

sună astfel: „m'am speriat, crezînd că s'a vărsat laptele, dar, slavă Domnului, nu s'a întîmplat așa ceva: a murit tata“; la aceasta Oihenart adaugă explicația: „c'est le discours d'un pastoureau niais qui auoit plus d'affection pour son lait que pour son pere“¹. Ca în poesiile amintite, păstorul base e prezentat aici într'o lumină puțin simpatică, dar să nu judecăm după așa ceva firea lui. Bascul trăind la munte e ager, cu privirea vie, cercetătoare și ascunzînd multă judecată, cum îl disting și alte însușiri: nu are mișcări greoaie, ci, dimpotrivă, e foarte sprinten, iar în ce privește sufletul trebuie să amintim și hotărîrea pe care o pune în părerile lui, exprimată însă sobru, sentimentul de dreptate care-l însuflețește, cîntea din care își face o mîndrie, simțul de îndatorire pe care îl arată, bunătatea ce-l face primitiv, ospitalier, și seninătatea cu care privește vieața, lăsînd-o citeodată să fie străbătută de humor². Fire, astfel, dintre cele mai alese printre păstori. Are și el prejudecăți, ține cu îndrjire la unele deprinderi care nu mai au înțeles, cum, de altă parte, prin contagiuni de astăzi, urmează unele rătăcirii, dar ele nu sînt întunecări prea vădite și nu ne putem închipui că ar putea altera fondul sănătos și de nobilă moștenire.

La proverbe vin să se alăture în același sens ghicitorile, cu comparații luate din lumea păstorească³, și mai ales poveștile, legendele. E destul, să percurgem culegerea lui J.

¹ *Ibid.*, 50.

² Pentru psihologia lui, pentru cumințenia cu care judecă lucrurile și humorul pe care îl pune adeseori în convorbiri e caracteristică această povestire: „Un homme commençait à vieillir. „Quel âge avez-vous? lui demanda-t-on. — Je n'en sais rien. — Quoi, vous ne connaissez pas votre âge? — Moi, dit l'homme, je compte mes brebis et mon argent de peur de les perdre, mais je ne compte pas les années, je sais bien que je n'en perdrai pas une seule“; J. Cerquand, *Légendes et récits populaires du Pays basque*, I, 52.

³ Ghicitoarea despre mură, de pildă, sună astfel: „cine e alb la vîrsta mielușelului, roșu la vîrsta mielului, negru la vîrsta oiei“ (J. Cerquand, *l. c.*, II, 71; cf. J. Vinson, *Le folklore du Pays basque*, Paris, 1883, 255); în două ghicitori publicate de Vinson (248) se compară capul omului cu o livadă unde pase oi.

Cerquand¹ pentru ca să vedem ce des sînt introduse motivele păstorești în povestiri mai mult sau mai puțin fantastice. Cu deosebire interesante sînt legendele despre Roland. Ni se spune că ar fi fost găsit de niște ciobani și crescut lângă ei; legenda — semănînd cu aceea despre Romul — ni-l înfățișează mai tîrziu pe el singur ca păstor și vorbește de vitejii ale lui înainte de a se duce în oastea lui Carol cel Mare². Intr'un loc se mai spune despre Roland că a trebuit să lupte odată cu Maurii pentru că ei luase vite dela Basci³. Deci creațiuni ale imaginației populare luîndu-și sugestiunile din realitatea păstorească.

Numai ca o spicuire prin folklorul basc am ținut să amintesc unele concordanțe ale lui cu păstoritul — o întregă monografie s'ar putea scrie în această privință și mai mult ca indicații pentru ea m'am oprit la aceste cîteva relevări, scopul articolului de față fiind o cercetare din punct de vedere lingvistic a păstoritului la Basci. Și numai la o parte din ei, aceia care trăesc în Soule, din departamentul Basses-Pyrénées. O călătorie, în vara trecută, prin acest ținut m'a îndemnat să adun un material care mi s'a părut că poate fi împărțășit cercetătorilor, lăsînd altui prilej, dacă îmi va fi îngăduit, să duc studiile mai departe, și pentru alte regiuni păstorești din Pirenei.

¹ Sub titlul amintit mai sus, a apărut la Paris în patru volume (1875-1882).

² „A Musculdy... Roland (*Arolan*) est un enfant trouvé... par un berger de Soule qui l'élève à garder ses troupeaux. Dès l'âge de quatre ans, prenant un loup pour un veau, il conduit le carnassier à l'étable, en le tirant par la queue et par l'oreille. Il se débarrasse de trois chiens de berger... qu'on avait excités contre lui. Il tue les Mairiac (Lamignac?) qui avaient dérobé ses vaches. Devenu grand, il s'arme d'une poutre de fer et s'engage dans les troupes de Charlemagne“, I, 47; cf. și IV, 14 urm., unde e înfățișat foarte viu mediul păstoresc. V. de asemenea *Mé-lusine*, I, 160.

³ J. Cerquand, *l. c.*, IV, 16; cf. 91; Referitor la păstorit în aceeași culegere se mai poate vedea: I, 27 urm., 49; II, 28, 30, 34, 37; III, 10 urm., 41, 59, 67; IV, 11, 26, 119.

Cum observam mai înainte, lipsește, și pentru Soule (în bască: Șübero), studii speciale asupra păstoritului¹. Singura descriere mai amănunțită cu privire la acest ținut e aceea pe care a dat-o H. Cavailles într'un articol publicat

¹ Pentru trecut documentele dau numeroase informații și ar merita să fie adunate la un loc. Material interesant cuprind și „Les coutumes de La Soule“ redactate în bearnesă și tipărite de mai multe ori (în franceză curentă au fost transpuse de P. Haristoy, *Recherches historiques sur le Pays basque*, Paris-Bayonne, 1883-1884, II, 381 urm.). Se vorbește de păstorit acolo la diferitele articole ale rubricilor II, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XX, XXI, XXXIV, XXXV, XXXVI. Desprindem din aceste „coutumes“ următoarele pasaje care ne ajută să cunoaștem întru cîtva cum se practica altădată păstoritul în această regiune a Pireneilor. La rubrica XIV, art. 1 se spune: „Tout troupeau de bétail de la terre de Soule qu'on assemble selon le droit de société ou compagnie en une cabane (excepté les pourceaux et autres bêtes qu'on nourrit l'hiver dans le pare ou aire de sa maison) doit chaque année monter par les *alchoubides* accoutumés et demeurer au port du jour de *Septem fratrum*, qu'on appelle au langage du pays *Corstobolo*, inclusive jusqu'au jour de Saint Pierre-aux-liens, et *illic* demeurer la vingtaine accomplie pour profiter et exploiter les herbes dudit port, et durant ladite vingtaine conserver les herbes de dessous.. ledit port, au profit commun dudit pays“ (după textul dela Haristoy, II, 402-403). La aceeași rubrică, art. 2: „Du jour de Saint Barnabé apôtre, qui est le onzième du mois de juin, inclusive jusqu'au jour de *Septem fratrum*, exclusive, tous les ports des montagnes du pays de Soule sont vetés...; les seigneurs des cayolars et chacun de leurs familles peuvent carnaler (confisquer), chacun en son cayolar, de chaque troupeau de bétail, de jour une bête et de nuit deux. Excepté au port et montagne appelés *Alga ondo*, autrement *Assaleguia*, auquel du jour de la Purification de Notre-Dame, qui est le second du mois de février, jusqu'au jour de Saint Pierre-aux-liens, qui est le premier jour du mois d'août, chacun dudit pays peut faire paître et herbager franchement le bétail de jour et de nuit, si bon lui semble, moyennant qu'il ait payé le droit des cayolars desdits vetés aux seigneurs... d'iceux, tels que d'ancienneté on a accoutumé de payer“ (*ibid.*, II, 403). La rubrica XXXVI, art. 2: „Au pays de Soule... l'*alchoubide*, qui est pour faire monter le bétail au port de la montagne et pour le mener au marché de Mauléon, doit avoir quatorze coudées de large“. La aceeași rubrică, art. 3: „Et il est défendu par la coutume de mener ledit bétail par les chemins des campagnes au temps des blés et millets qui sont dans lesdites campagnes; mais il doit être mené par lesdits *alchoubides*, tant audit marché qu'à la montagne. Et

acum cincisprezece ani¹. Numai o parte a păstoritului din Soule l-a preocupat însă pe Cavallès și nicidecum lațura lingvistică, asupra căreia tocmai voi insista aici, arătând în același timp cum se presintă în general vieța păstorească în această regiune din sudul Franței².

Cu totul în decadență nu se poate spune că este păstoritul în Soule. E socotit și azi ca izvor de bogăție, deși nu ca altădată sau cum ar putea fi mai mult dacă ar exista o bine organizată economie pastorală. Cele mai bune cistiguri nu vin însă din produsele de lăptărie, ci din vinzarea berbecilor, mieilor și a lınei. Se crese mai mult oi, relativ puține vaci și capre³, dar proprietari mari de oi nu există: cei mai bogați au numai 50-60, iar majoritatea o alcătuesc aceia care nu au mai mult de 25-30. Pentru ca să înainteze industria pastorală în acest ținut și pentru ca locuitorii să-și poată spori resursele s'a propus în nenumărate rınduri să se crească mai mult vaci decit oi și să se intensifice fabricarea produselor de lăptărie, ca în estul Franței și în Elveția⁴. Natural că aceasta ar schimba mult caracterul păstoritului base și l-ar modernisa cu desăvırșire.

qui fait le contraire doit payer pour chaque tête de bétail, par chaque fois, une targe, la moitié pour le Roi, l'autre moitié pour la partie accusante, et payer aussi à l'endommagé la tale qui sera estimée, s'il est fait dommage aux fruits" (*ibid.*, II, 447).

¹ *L'association pastorale dans les Pyrénées*, în *Musée social* (mémoires et documents), XV (1910), 72-75.

² Mai multe informații în această privință mi-au fost date de P. Garat, din Lacarry, și M. Iriart, din Trois-villes, pentru care țin să le mulțumesc aici.

³ Chiar numărul oilor e redus mult față de cum era altădată: scăderea la intervale de cîteva decenii se poate vedea din cifrele date pentru întreg departamentul Basses-Pyrénées, de P. Descombes, *Étude sur l'aménagement des montagnes dans la chaîne des Pyrénées*, Bordeaux, 1905, 10: în 1852 erau 552.791 oi, pe cind în 1901 numai 396.700.

⁴ Părerea aceasta a susținut-o cu deosebire A. Calvet, *Note sur les associations pastorales dans les Pyrénées*, Paris, 1874 (extras din *Revue des eaux et forêts*); ea a fost discutată și propusă ca un desiderat la congresul ținut la Toulouse în 1906 (v. broșura: *Congrès de l'industrie pastorale des Pyrénées tenu à Toulouse, 23-31 mai, 1906; compte rendu*; Orléans, 1906).

Transhumanța, cunoscută altădată, a dispărut. Toți țin oile pe pășunile din Soule și nu se mai văd aproape de loc nici treceri pe acolo de păstori din alte părți — numai pe la Pagolle mi s'a spus că ar mai veni să-și pască oile iarna ciobani din Basse-Navarre. Dispariția transhumanței e datorită în general aceluiași cauze ca și aiurea: reducerea numărului de oi, schimbarea condițiilor de viață, măsurile luate dela o vreme de administrațiile locale și împiedecînd pe păstori să treacă din loc în loc, ostilitatea pe care au arătat-o uneori chiar locuitorii față de aceia care-și aduceau turmele pe pămîntul lor¹.

Anumite prescripțiuni sînt impuse celor care trăesc din păstorit. Pentru aceasta există un sindicat, cu sediul la Mauléon, unde sînt reprezentate, prin delegați ai lor, cele patruzeci și trei de comune din Soule; este ca o anexă a Consiliului municipal și delegații sînt aleși din patru în patru ani. Una din atribuțiile acestui sindicat este să fixeze condițiunile de pășunat: se prevede pentru fiecare stăpîn de oi, vaci între ce hotare le poate lăsa să pască; treceri din Soule în Basse-Navarre sînt permise numai dacă oile sau

¹ Asupra transhumanței și efectelor ei în Pirenei, P. Descombes, *Un exemple d'aménagement pastoral et forestier dans les Pyrénées*, Bordeaux, 1906, 9, spunea: „C'est la transhumance qui a ruiné les Pyrénées; l'arrivée d'immenses troupeaux, affamés par une longue marche, a dévasté les pelouses où chaque mouton arrachait sa touffe d'herbe et piétinait l'emplacement dépouillé par son chef de file; les parcours dénudés par les trashumants ayant pas ou peu d'herbe l'année suivante, les ressources du pâturage ont constamment diminué“. De ce, printre altele, transhumanța nu a mai putut fi practică prin unele regiuni din Franța se poate vedea și dintr'un articol din *La petite Gironde* (10 april, 1904) unde, sub titlul *Choses rurales*, se vorbește de turme transhumînd din Pirenei în Charentes, Dordogne, Gironde; sînt amintite acolo stricăciunile pe care le fac turmele în trecerile lor și, pentru a înlătura nemulțumirile locuitorilor, se cerea administrației comunelor să se procedeze cu asprime împotriva celor veniți din alte părți: „...on arrivera certainement ou bien à dégoûter les bergers de séjourner dans la commune ou bien à leur faire subir tant de procès qu'ils s'en iront sans délai“.

Stină baseă (olha).

vacile după ce au pășunat ziua aici se întorc iarăși seara în hotarele din Soule¹.

Proprietarii de oi se adună în comunele lor odată cu venirea primăverii, în luna mart, și iau hotărâri cu privire la pornirea oilor spre pășunile de vară. Fiecare spune numărul oilor lui și cine are cele mai multe (50-60), alcătuind o *ċoċ*², trebuie să trimită la stîină un cioban (*artzain*) care să stea toată vara acolo; cei care au numai 30 de oi (jumătate de *ċoċ*) trimit la stîină ciobani cu schimbul, fiecare avînd să stea acolo cîte 15 zile; stăpînii a cîte 20 de oi (o treime de *ċoċ*) trimit de asemenea la stîină ciobani cu schimbul, pentru zece zile fiecare; numai cîte o săptămîină stau pe rînd ciobanii care au sub grija lor cele mai puține oi, cîte 15 (un sfert de *ċoċ*).

După ce se cunoaște numărul participanților și cîte oi trimite fiecare se hotărăște, tot în adunare, plecarea sus la munte (pornirea într'acolo se zice *olhatu*). De obicei plecarea are loc pe la 25 april-1 mai.

Aceia care au să păzească oile sînt fiul, vre-o rudă sau slugă a proprietarului lor; sînt și ciobani năimiți; cîteodată și fete sau femei se duc la stîină, să ajute la munca de acolo. Celor care pornesc la munte li se dă merinde pentru mai mult timp (numită *anho*) și cît stau acolo li se reînnoesc provisiile fie prin ciobanii cu schimbul, fie prin cineva trimis din sat.

Hrana obișnuită a ciobanului la stîină e *pașteča*, un fel

¹ În general asupra sindicatelor din Pirenei se poate consulta H. Cavallès, *Notes sur les syndicats de communes dans les vallées pyrénéennes*, Paris, 1910 (extras din *Bulletin des sciences économiques et sociales du Comité des travaux historiques et scientifiques*).

² Dau peste tot transcrierea fonetică, nu cea obișnuită în dicționare sau în texte basce așa cum se tipărește cu variațiuni de redare a sunetelor după preferințele unora și altora; numai pentru *s*, care se știe că în bască are o anumită pronunțare, nu am putut întrebuița un semn special; *ś*, cu care s'ar asemăna întru cîtva, mi s'a părut totuși că nu putea fi întrebuițat: l-ar fi apropiat prea mult de *ș*, așa că am renunțat la transcrierea exactă a sunetului basc, nedispunînd de o literă pentru el.

de turtă din făină de porumb¹ și de grâu; se frământă într'o albie mică (*ohaška*; v. pl. IV, 2) și se coace pe un fel de grătar numit *grüzül'a* (v. fig. 1). Azi *pașteca*

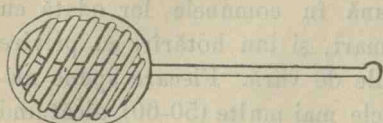

Fig. 1: *Grüzül'a*.

a înlocuit aproape peste tot hrana mai simplă de altădată, *mestūra*²; cei care mai recurg la aceasta, din lipsă sau economie, o prepară astfel: făina numai de porumb se amestecă cu apă și sare, iar amestecul se pune la cuptor într'o oală unsă sau în care s'au așezat foi de castan, ca să nu se lipească. Dimineața ciobanii iau o mică gustare, puțină *pașteca* ori brânză, și pe la 9 au primul prînz (*așkai*), consistînd din *oljata* (supă din apă fiartă în care se pun ceapă și usturoi prăjit), lapte, *pașteca*, slănină, brînză ori ouă, vre-o legumă. Al doilea prînz e pe la 4, la fel mai mult sau mai puțin cu cel dintîi (cu legume se hrănesc mai mult după ce au isprăvit fabricarea brînzei, prin august, septembrie).

În ce privește portul ciobanilor, el și-a pierdut caracterul primitiv, așa că nu se deosebește de al celorlalți Basci: haina scurtă, vestonul negru sau cenușiu (*kažabeta*), pantaloni, bereta bască (*buneta*) și în picioare sandale. Poartă, firește, ca toți Bascii, bățul caracteristic *makhila*. Pe lîngă o plosecă (*šaaku*) din piele de capră — pe care o poartă însă și alții, la drum — singurul amănunt mai caracteristic e punga

¹ Bascii, ca și alții din sudul Franței, cultivă mult porumbul (și zie *arho*); făina lui nu este însă așa galbenă ca a porumbului dela noi. Cultura porumbului, ca și a altor cereale, arată, se înțelege, că păstoritul nu exclude nici la Basci agricultura, cit e necesară pentru subsistență.

² Cum s'au schimbat și în această privință obiceiurile se poate vedea din ce spunea, pentru timpurile mai vechi, W. von Humboldt (v. *Revue internat. des études basques*, XV, 438) și Palassou, în *Supplément aux Mémoires pour servir à l'hist. naturelle des Pyrénées*, Pau, 1821, 31; cf. A. de Castarède, *L'agriculture dans le dép. des Basses-Pyrénées*, Pau, 1892, 3.

³ Imbrăcămintea de altădată se mai poate vedea la *Musée basque* din Bayonne: haină lungă de postav pînă la glezne, pălărie cu margini largi adînc infundată pe cap și plecată pe spate, iar în picioare *abarca*.

Păstor base.

cu sare pe care o țin la brâu ca să dea din ea sare la oi (ii zice *galtzarpa*).

La stîna, ciobanii cîntă din *ëürüla* (și *ëüla*, cu pierderea lui *r* ca în alte cazuri în graiul souletan), un fluier mic cu găurelele jos; mi s'a vorbit și de *ëambel*, pe care nu l-am putut vedea, și descrierea lui nu coincide cu ceea ce Azkue dă în dicționarul său s. *tšaranbel* traducîndu-l prin „cornemuse“; ar fi o țevă cu opt găuri, și din care se cîntă trecînd-o pe buze. Altădată, mi s'a mai spus, ciobanii aveau o *tüta*, un corn sau un fel de buciom mic din care suflau ca să pue pe goană lupii. Azi se mai întrebuintează ca să alunge viezurii ¹.

Stîna, numită *olha*, e făcută din piatră, cu un acoperiș înalt (v. pl. 1) și interiorul ei, întunecos, mai păstrează aspectul adăposturilor primitive păstorești: cîteva scînduri pe

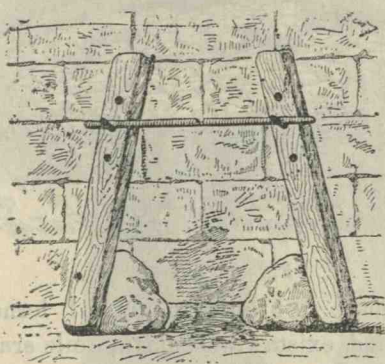

Fig. 2: Sürkhaç.

care dorm ciobanii, o masă lipită de zid, uneori numai o lespede pusă pe bolovani (v. pl. III, 1) și, prinsă de grindă, atîrnă o ramură groasă cu crengile dimprejur tăiate așa ca să facă niște cîrlige în care se acață diferite lucruri; acestei ramuri (v. pl. III, 2) i se zice *khako* sau *ëilinçauçia*. Focul se face lîngă zid, între două pietre lipite de el; pentru

a putea așeza căldarea (*bertza*), de o parte și de alta a fo-

¹ Modernizarea nu se putea să nu pătrundă și aici, așa că la jocurile, la petrecerile lor ciobanii se desfătează ascultînd... acordeonul. Și jocuri, petreceri — pe lîngă cel, caracteristic base, de *pelota* — au multe; asupra lor v. *La tradition au Pays basque*, Paris. 1899, publicație interesantă și altfel pentru țara Bascilor; A. Hérelle, în *Revue internat. des études basques*, VIII, 368 urm.; XIV, 159 urm. (cf. în special 173).

cului se înalță două bare fixate în părete și avînd niște găuri în care se pune cîte un cui de lemn, pentru ca pe ele să se așeze o altă bară transversală și mai subțire (i se zice *bertzhaga*); într'o scobitură făcută la mijlocul acestei bare se fixează cîrligul de care atîrnă căldărea și ea poate fi pusă cînd mai sus, cînd mai jos, după cum sînt urcate ori coborîte cuiele din cele două bare. Intreg acest eșafodaj primitiv pentru atîrnarea căldărei e numit *sürkhae* (v. fig. 2)¹.

Lîngă *olha* este strunga (*khoralia*) și locul unde se țin miei (*asûri-thegi*); strunga e o îngrăditură rotundă, cu o porțiță numită *khihil'a* (v. fig. 3).

Trebuie amintită și borda care nu ține, propriu zis, de stîină, pentru că e așezată în locuri mai joase, mai în apropiere de locuințele proprietarilor de oi sau vaci. E făcută tot din piatră, ca o șură, și în ea se adună nutrețul pentru iarnă. Nu trebuie să uităm că numărul mic de oi pe care îl

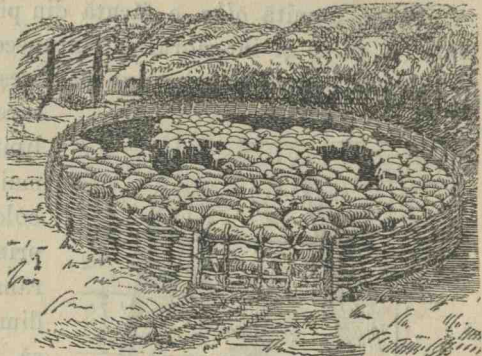

Fig. 3: Khorale.

au chiar cei mai bogați poate fi hrănit în timpul iernei cu nutrețul strîns vara — cînd exista transhumața oile erau duse prin locuri unde puteau pășuna și iarna.

¹ Cu privire la stîina baseă putem aminti ce a scris Jacques de Béla (născut la sfîrșitul sec. al XVII-lea) în comentarele sale la „Coutumes de La Soule”, rămase netipărite. O copie a acestor comentare se păstrează la Biblioteca națională din Paris (nouv. acq. fr. 10.161); a fost făcută în 1892 pentru Antoine d'Abbadie după manuscrisul original care a fost în posesiunea lui Bascle de Lagrèze. J. de Béla vorbește în mai multe locuri de stîinele din Soule (le zice *cayolars*, cu expresiunea *bearnesă* usitată și de alții), cum ne dă și alte informații interesante asupra păstoritului din ținutul pe care l-a cunoscut bine, așa că manuscrisul său ar merita să fie studiat mai de aproape. Reproduc două pasaje

1. Interior de stîmă (cu masă dintr'o lespede).

2. Cîmăușgia.

Oaia bască (*ardi*) nu este tocmai mare și lina ei (*ilhe*), de obicei albă sau albă-galbuie, e destul de lungă și nu prea fină. Prin unele părți — foarte rar, ca la Barcus, de pildă — se vede o specie de oi mai mari, numită *murlașa*; ea vine din Béarn, dela Morlaas, de unde și-a luat numele. Mai există, tot foarte rar, o rasă de oi mici, negre sau roșcate și cu botul pestriț, de proveniență din Bassé-Navarre — sînt numite *maneshinak* (dela *Maneș*, numele care se dă celor din Basse-Navarre).

După culoare oile sînt numite: *șu(r)i* (= albă), *beltz* (= neagră), *n'abar* (= pestriță).

care cred că pot interesa, deși textul cum a fost copiat în ms. din Paris nu e totdeauna clar — copia, modernisată, a fost făcută destul de neglijent. În primul pasaj se caută să se explice de ce stîna nu are o întindere mai mare: „aussi y a t il ma observance en cette matière de cayolars telle qu'un cayolar ne peut pas être de si grande étendue qu'on voudrait se l'approprier. Ains peuvent être seulement de l'espace ou distance du jet d'une hache, savoir est qu'un homme se mettant au milieu du lieu qu'il constitue fait au dit cayolar tenant une hache ou cognée e[n] main jete icelle hache à 4 divers élans de vers les 4 entroits du monde cayolar en croix. De manière que selon ce procédé l'étendue du dit cayolar ne contiendra plus de circonférence que le compris en rond des places des chutes de la dite hache ou la dite circonvallation. Et pour ce qu'il est facile de fermer tel lieu, et que probablement on le fesait ainsi au tems de jadis“ (pag. 330). Pasajul al doilea are interes istoric, și ca terminologie, pentru că amintește așezări prin munți de care nu se mai vorbește azi: „Aussi y a t il diverses sortes de cayolars, autant de pierre en l'un des facultés qu'on n'a pas en l'autre. Il y a de[s] bornes de pierre en faveur des gens particuliers et de[s] communautés. Il y en a pour le premier occupant de l'année, dites en Soule ayteint sarüé, aucuns sont esquels on peut carnaler du bétail et tels lieux sont vulgairement nommés Biscay ou Biscar ou Bortu sarüé. Aussi y a t il des cayolars situés es bas des ports vatables et hors des limites d'iceux dits vulgairement Bortu betaco sarüac, lesquels soient ils a des particuliers ou aux premiers-occupans d'iceux de l'année ne sont jamais vetés pour y faire carnau, qu'en se[u] cas de la 20-ene des ports et durant icelle et selon ses regles, endroits dits sukuné (fouyer où les pasteurs vont repaîrer et prendre leurs repas d'ordinaire) et dhesqua ou lieu de refuge pour se garantir de la bandie des ports et cayolars d'iceux d'entre les onzième de juin et de juillet“ (pag. 331).

42164

Ca denumiri speciale, de amintit: *ardi-mandü* „oaie fără coarne, șută“; *ardi-antzu* „oaie fără lapte“; *ardi-erna(r)i* „oaie grea, însărcinată“; *dehota* „stearpă, fără miel“; *unheškača*, se zice despre oaia care nu ține la mielul ei.

Berbecelui necastrat, aretelui, i se zice *aha(r)tzartz*, celui castrat *ahari* (a castra = *osätze*); mielului tânăr de tot: *așuri*, celui care a împlinit un an: *bildoč*.

Pentru a putea fi deosebite, oile sînt însemnate cu o pată (*tinta*), albastră, roșie, neagră (se face cu un praf de aceste culori amestecat cu rășină topită în seu); la urechi li se fac diferite semne: o creștătură ori două (numită *oški*), o gaură ori două (cîteo-dată și cîte o creștătură; gaura se cheamă *šilo*; v. fig. 4).

Clopotul mic care se pune la gîtul oilor se cheamă *čincășko*; clopotul mare: *küşkül'ot*.

Locul unde se adăpostesc oile, unde stau la umbră, merizișul, se cheamă *gorkhü* și *gorkhüstalgi*.

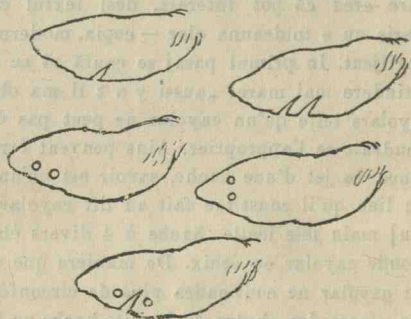

Fig. 4: Semne la urechea oilor.

De amintit verbele: *alhatze* „a paște“; *egoškítze* „a sugé“; *hi(r)agüntze* „a înțărca“.

Pentru boalele de oi mi s'au dat următorii termeni: *ahé(r)ia* „gălbează“; *bahekomín*, boală de splină; *belhažo* „boală căpătată dacă mănîncă prea multă iarbă primăvara“ (li se ia sînge la coada ochiului); *bürhüngürü* „căpiere“; *čankhe(r)ia* „boală la picioare“; *garmu* „dalac“; *lüpe*, seamănă, mi s'a spus, cu *garmu*; *mušin'a* „bubulițe la gură“.

Cuvinte, interjecții întrebunțate cînd se vorbește oilor sînt: *aitzina* și *pr tja*, pentru a le mîna înainte; *tja, tja*, pentru a le mîngîia sau a le opri în loc: *n'o, n'o haigü*, pentru a le chema ori a le da sare¹.

¹ De amintit și interjecțiile ce se adresează catîrului (*mando*): *aři*, pentru a-l mîna; *üšo, üšo*, pentru a-l opri.

Vacile sînt de o rasă aleasă: bine proporționate, cu capul nu prea mare și coarnele potrivite; sînt de obicei de culoare gălbuie deschisă. Se văd și vaci bretone.

Vaca se chiamă *behi*; boul: *idi*; taurul: *sesen*; vițelul: *a(r)ee*.

Ca termeni speciali aplicați vacilor, de relevat: *andere* „de culoare deschisă, frumoasă, cum e culoarea grîului“¹; *biandi* „cu coarnele mari și cam sucite“; *ëüt* „cu coarnele drepte“; *khülo* „cu coarnele drepte și mergînd înainte“; *šabal* „cu coarnele întoarse, desfăcute în jos“ (formele acestea apar și compuse cu *adar* care înseamnă „corn“).

Clopotului mare dela vaci i se zice *metale* și cercul din jurul gîtului, de care e acățat, se chiamă *žualte*.

În ce privește numele de animale, rămîne de amintit că termenul pentru capră e *ahüntz*; țapului i se zice *akher*, iar iedului: *ahün'i*.

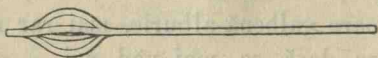
Tovarășul de stîină al ciobanilor, cînele, nu mai este ca odinioară sau cum se mai vede pe la noi și prin alte părți. Cînele ciobănesc (*labrit*) e mic, cu părul lung, de culoare galbenă-alburie, mai rar neagră. Cîinii de altădată — rar dacă se mai văd azi — erau mari, în stare să lupte cu lupii, dar cum aceștia au dispărut² nu s'a mai simțit nevoia să se țină la stîină vechiul lor dușman, căruia i se zicea *artzain-hor*³. Cîinilor li se dau cam aceste nume: *Filu*, *Fina*, *Gravašo*, *Kažimir*, *Medor*, *Šimil'u*, *Šumış*.

¹ În bască *andere* înseamnă „domnișoară“ și întrebînd de ce același cuvînt se întrebuintează cu înțelesul de „mai sus mi s'a dat explicația: „s'a zis așa despre o vacă frumoasă ca... o domnișoară“. V. și dicționarul lui Azkue, s. *andere*.

² Nu tocmai așa de mult, pentru că P. Perret, l. c., II, 282, vorbea încă, acum patruzeci de ani, de mulți lupi și urși care trăiau prin Pirenei.

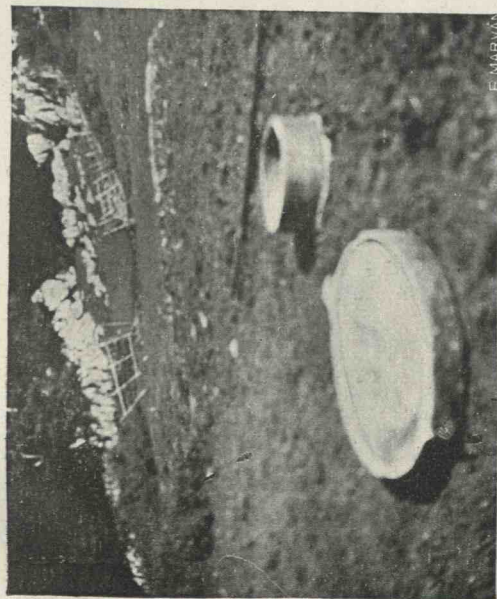
³ Această veche rasă de cîni e descrisă de Dralot, *Description des Pyrénées*, Paris, 1813, I, 241, și D-na Ch. d'Abbadie d'Arrast, *Causeries sur le Pays basque*, Paris, 1909, 186.

La stână, oile se mulg de două ori pe zi: pe la 5 dimineața și pe la 4 după amiază (a mulge = *zeste*). Trebuie amintit că de îndată ce ajung la munte ciobanii trag la sorți cine să mulgă întâi, al doilea, etc., după cum sînt împărțiți în *coț-i* și părți din ele, cum am arătat mai sus; rîndul fiecăria e impus strict și care nu ține samă de el, nu vine în ziua hotărîită, e pedepsit: i se scade, la socoteala dela sfîrșit, din cantitatea de brînză ce i s'ar cuveni (acestei amende i se zice *pîn'e*). Găleata în care se mulge, numită *khoče*, e de tinichea și are o toartă trecînd, drept, peste deschizătura ei, așa ca să poată fi mai la îndemînă pentru muls (v. pl. IV, 2). Laptele (*ezne*) se trece prin strecurătoare (*i(r)azkei*) și se varsă într'un vas mare (*sür*). Se pune chiagul (*gatzaçi*)— el se scoate din stomacul mieilor — după ce laptele a fost puțin încălzit în căldarea așezată la foc, la *sürkhaç*, cum am arătat mai sus. Pe urmă laptele se mestecă cu un băț (*mürkhül'a*) care are, la vîrf, niște bucățele de nuia îndoite și lipite de el (v. fig. 5). După ce s'a ales zărul (*şirikota*¹), partea încheagată (*khal'atia*) e luată și, strînsă în mînă, e pusă pe un fund de lemn, cu fața puțin concavă, numit *sorse* (v. pl.

Fig. 5: *Mürkhül'a*.

IV, 1); se aruncă sare pe deasupra și se netezește grămada adunată, așezîndu-se în jurul ei un cerc din coaje de fag, pentru ca să i se dea forma rotundă (cereului îi zice *gazna-aşal*; v. pl. IV, 1). Se ține astfel toată forma vre-o jumătate de zi și pe urmă se desface, rămînînd bucata rotundă de brînză. Fabricată astfel, brînză aceasta (*gazna*) nu e de o calitate deosebită; e însă plăcută la gust, nu prea aspră, și aduce întru cîtva cu cașcavalul dela noi așa zis grecesc, cînd este proaspăt, cu acela anume pe care îl fac Arominii. Din *khal'atia* înainte de a se pune în formă, deci nesărătă, ciobanii fac

¹ Cu toate că în dicționarul său Azkue îl traduce cu „eau qui sort du fromage, mais qui n'est pas le petit-lait“ (v. tot acolo s. *şirikoti*), totuși mi s'a spus precis că acesta e cuvîntul pentru „zăr“, și nu *gaşura*, cum se zice în Basse-Navarre.

1. Jos: sorse; sus: gazna-ašal.

2. Jos: khotce; sus: ohaška

uneori o brînză în bucățele mici, strînse în mînă, căreia-i zic *mathu* și pe care o trimit iubitei lor scriind numele ei deasupra. Se mai fabrică și *sembe(r)a*, din zărul ce se mai fierbe odată după ce s'a scos *gazna* și ea seamănă cu ceea ce Italienii numesc *ricotta* și Spaniolii *requesón*. De cîtva timp, prin imitație, a început a se fabrica în Soule și brînză din lapte de vacă (*behi-gazna*), în felul celei de Gruyère s. a., dar prin ferme, nu la stînele tradiționale basce. De amintit că untul se chiamă *būr* și *gurhî*, iar smîntîna *gan*, dar la stîne nu se face unt, pentru că ciobanii, ca și în alte părți, nu-l socotesc că ar avea preț și nici nu-l întrebunțează.

Socoteala la stîne se ține pe răboaje; pentru fiecare proprietar de oi e un răboj, numit *eřegla*, cu inițialele lui; e o bucată de lemn ca o linie mare și se scrie pe ea cu cifre romane, dar după un sistem modernizat, nu ca la noi, pentru că nu trebuie să uităm că păstorii basci sînt știutori de carte și deci au putut modifica sistemul primitiv: cifrele romane sînt însemnate după obiceiul cărturăresc, scriindu-se, de exemplu, XI, XV, XX, XXVIII etc., cu deosebirea că pentru jumătăți se întrebunțează o linie pusă la mijloc după cifra corespunzătoare (XI —, etc.). Cantitatea de brînză convenită fiecărui proprietar e însemnată pe răboj ori de cîte ori e fabricată și se adună pe urmă cifrele cînd e să se dea socoteala întregă. Socoteala aceasta, împărțirea (*partilla*), se face la 22 iulie, în ziua de Sf. Magdalena (*Maidalena egüna*)¹.

După ce s'a isprăvit fabricarea brînzei și împărțirea ei, se face tunderea oilor (a tunde = *biřkaratze*; foarfeci = *haiřtür*). Pentru aceasta ele sînt coborîte din munte la casa fie-

¹ O altă zi care are însemnătate în calendarul păstoresc al Bascilor e cea dela 3 februar (Sf. Blasiu). Despre ea, P. Lhande, *Autour d'un foyer basque*, 1908, 137, spune: „ce jour-là aucun paysan ne fait travailler ses bêtes. Il leur sert des fourrages raffinés et ne manque pas de couper l'extrême touffe de poils de la queue de ses vaches, pour que ces bons animaux aient ce jour-là leur petit air de fête“.

cărui proprietar, unde stau vre-o zi, două, și sînt aduse pe urmă iarăși la stîna. Numai cînd stîna e sus de tot la munte, mai departe de locuința proprietarului, oile rămîn la stîna ca să fie tunse acolo.

Intoarcerea la căminuri, coborîrea din munte, are loc pe la sfîrșitul lui octombrie și se chiamă *ardienca-este*.

Și vieața păstorească a Bascilor din ținutul pe care l-am cercetat, și — cu atît mai mult — terminologia referindu-se la ea apar, cum se vede, tot atît de interesante ca transmisiuni de același fel dintr'un trecut îndepărtat pe care le găsim prin alte țări.

În ce privește terminologia, ași fi putut aminti și mai multe forme decît cele pe care le-am înșirat, dar le-am redus la ceea ce mi s'a părut mai caracteristic sau la ce am putut controla în timpul călătoriei mele¹. Am lăsat la o parte și

¹ Unele din ele lipsesc în dicționarul lui Azkue sau dacă au fost înregistrate nu li se dă totdeauna înțelesul precis. Azkue a cules totuși pentru păstoritul din Soule un foarte bogat material lexical și pentru cine ar voi să urmărească mai de aproape terminologia păstorească din această regiune relevez aici următoarele cuvinte din dicționarul său care se adaugă la seria pe care am dat-o : *abelzain, abre, adar-aphal, adhar-mutz, adar-oker, adar-paleta, ago, aisti, alha, alhera, alșon, alșu, aholegar, ahospen, aphal, ardisaldo, arkhaltu, arkhara, arrapatan, arrausi, arres, arthegei, artol, artzaigo, artzain-miitila, artzainsa, artzar, așurkükü, atze, ahüntzain, azarteko, azienda, aztapar-arteko, basakher, bazka, bazkagi, be, bebaka, bedajo, behi-alde, bekada, bigantša, biribilkatu, bul'ta, burhata, edaran, ergi, ergogatu, errabero, errekoï, ertzaro, espalgalde, ezne-utzuli, gatzatu, gatzandegi, gatzangile, gesteratiü, gestero, gozo, ihaurgei, yaurriv disko, jeșgu, iize, ilhaintü, ilhekente, jaldun, joare, itzain, kherestatu, kizta, kortșel, kürü, lala, larre, markiriatiü, mașkaro, nahasi, nekots (de adăugat explicația mai precisă pe care o găsim la Oihenart, *Prov. basques*, 222: „c'est le giste que font les brebis hors de la bergerie, sur la raze campagne, pour prendre le frais lorsqu'il fait serein"); *nana, olhoztatu, pitiña, primal, sarı, segeilla, sokitiü, șahal, șahalkor, tanda, trabela, tunka, t'al'al'a, ulhain, ulhaingo, urdaika, üzkupe, zamar, zekhor, zezengei, zildi, ziriheri, ziskatu*.*

originea tuturor cuvintelor, pentru că asupra lor, ca și asupra altora raportându-se la păstoritul base, voi insista într'un alt studiu.